

Elisabeth Bergdahl och Fia Andersson (red) (2022) *Deltagarbaserad aktionsforskning – tillsammans för kunskap, lärande och förändring*, Studentlitteratur.

I mitten av 1940-talet formulerade sociologen Robert Merton fyra etiska grundprinciper för forskning, som han menade omfattade all forskning oavsett disciplin. Den första principen kallade han för *communism* och den handlade om att forskning ska vara en angelägenhet för alla. Han menade att alla ska ha tillgång till forskning, vilket ställer stora krav på att tillgängliggöra och sprida forskningsresultat (God forsknings- sed 2017). Att utgå från deltagarbaserad aktionsforskning är ett sätt att ta denna grundprincip ett steg längre. Forskning ska inte bara göras tillgänglig för allmänheten, den ska genomföras tillsammans med det omgivande samhället. Detta sätt att bedriva forskning, *tillsammans* med aktörer, individer och grupper utanför akademien, är drivkraften för medlemmarna av Swedish Participatory Action Research Community (SPARC). SPARC bildades 2009 under ledning av Lars Holmstrand, professor emeritus i pedagogik och har under åren samlat ett stort antal medlemmar, som alla har ett engagemang i just deltagarbaserad aktionsforskning. I en nyligen publicerad antologi med samma namn, *Deltagarbaserad aktionsforskning – tillsammans för kunskap, lärande och förändring* (2022) presenteras ett axplock av medlemmarnas erfarenheter av att forska tillsammans med det omgivande samhället. Redaktörer är Elisabeth Bergdahl, sjuksköterska och med.dr, och Fia Andersson, lärare och fil.dr i pedagogik. Med sig har de ytterligare tretton forskare från olika discipliner som sammantaget har författat lika många kapitel.

I en kort inledning konstaterar redaktörerna att boken vänder sig till var och en som är nyfiken på deltagarbaserad aktionsforskning, som de beskriver som ett växande fält och som oftast förkortas PAR (*participatory action research*). Vidare fastslås att sådan forskning utgör ett slagkraftigt alternativ till mer traditionella forskningsansatser, det vill säga ansatser som inte genomförs tillsammans med andra aktörer än forskare. Vinsterna med sådan forskning är många, inte minst möjliggör det en slags demokratisering av forskning när den inte bara tillgängliggörs utan också genomförs i gränsöverskridande samverkan mellan det som författarna benämner som forskare och praktiker.

Efter inledningen följer tretton kapitel som tar läsaren med på en vinglig resa genom tid och rum. De olika kapitelförfattarna avhandlar sina erfarenheter av och reflektioner om deltagarbaserad aktionsforskning, och läsaren får ta del av projekt genomförda för såväl mer än fyrtio år sedan som mer nutida exempel. Dispositionen kan närmast beskrivas som ett smörgåsbord där varje kapitelförfattare verkar ha fått bestämma väldigt självständigt vad de vill skriva om utifrån sina erfarenheter. Följaktligen blandas kapitel med genomgångar av hur forskare arbetat med deltagar-

forskning i konkreta projekt och i samverkan med olika aktörer med mer övergripande diskussioner om vad som kännetecknar deltagarbaserad aktionsforskning, dess historik samt hur det kan förstås i relation till andra sätt att bedriva forskning.

Kapitel 1, "Forskningscirklar – ett svenskt bidrag till PAR-familjen" av Lars Holmstrand och Gunilla Härnsten utgör en bra start för boken. Här gör författarna en historisk genomgång av hur forskningscirklar, som i dag utgör en hörnsten i deltagarbaserad forskning, även internationellt, först växte fram i Lund under 1970-talet inom ramen för samhällskritisk samhällsvetenskaplig forskning. Läsaren får vidare en guidning i hur forskningscirklar i grunden vilar på radikala pedagogiska perspektiv som fanns inom bland annat arbetarrörelsen och senare kom att kombineras med Freire–Horton-traditionen i linje med sydamerikansk emancipatorisk pedagogik. Sammantaget beskrivs fyra hörnstenar i forskningscirklar. Dessa är att 1) ett verkligt och brännande samhällsproblem ska stå i fokus, 2) cirkeln ska bedrivas inom en social rörelse (t.ex. arbetarrörelsen), 3) cirkeln ska genomsyras av demokratisk medvetenhet och vilja till förändring och 4) cirkeln ska vila på pedagogisk medvetenhet i kunskapsprocessen. Forskningscirkeln präglas därmed av öppenhet för deltagande och för vilka frågor som ska behandlas i demokratisk anda. Kapitlet bjuder också på ett par konkreta exempel.

I kapitel 2, "Att komma igång med ett deltagarbaserat aktionsforskningsprojekt", beskriver författaren Erik Lindhult vad som är viktigt att tänka på om man ska sätta igång ett sådant projekt. Mycket vikt läggs vid att skapa plattformar för samverkan mellan projektdeltagare som ska fungera på både kort och lång sikt. Utöver ganska handfasta beskrivningar gör Lindhult också en översikt över när det är lämpligt att genomföra just deltagarbaserad aktionsforskning i jämförelse med exempelvis akademisk forskning eller olika former av utvecklingsarbete där verksamheter kan ta in forskning som ett stöd, som följeforskare eller utvärderare. Uppdelningen är klagörande, men förenklad. Akademisk forskning beskrivs i termer av traditionell forskning på ett ganska arkaiskt sätt i jämförelse med deltagarbaserad aktionsforskning och det skapar ett onödigt motsatsförhållande. Forskning kan bedrivas på oerhört många olika sätt och under olika vetenskapliga paradigmer. Deltagarbaserad aktionsforskning ingår därmed i ett kontinuum snarare än representerar ett alternativ som kan jämföras med en enhet som heter akademisk forskning.

I kapitel 3 ges ett konkret exempel på hur forskaren Elisabeth Bergdahl genomförde forskningscirklar med personal inom vård och omsorg för äldre. Målet var att skapa kunskap om och lära sig vad som är ett gott ledarskap. Bergdahls kapitel är också ett exempel på hur hon kunde organisera forskningscirkelarna med ett stort antal deltagare och över en längre period. Inte minst lyfter hon betydelsen av att ha tid i dylika projekt. Det tar tid att både sätta ramarna för forskningscirklar och ännu mer tid till att få alla att känna sig trygga att verkligen lyfta det som de menar är "brännande och

problematiskt”. Ett sådant genombrott som verkligen ledde till förändring kom efter tre månader när två personer vågade dela med sig av sina erfarenheter som nattpersonal och peka på de brister som fanns och hur det ledde till att de själva var tvungna att agera oetiskt. Det är en stark berättelse om forskningscirkelars förändringspotential och detsamma gäller följande kapitel 4, ”Att lära genom att göra tillsammans – tre exempel”, där författaren Berit Nyqvist Cech återger arbete med forskningscirklar som pågått i upp till 25 år. Deltagarna samlades runt införandet av lagen om särskilt stöd och service (LSS) och mänskliga rättigheter för alla. Även i de följande ges konkreta råd om olika sätt att forska deltagarbaserat. I kapitel 5, ”Insideraktionsforskning – bemötande och förhållningssätt på förlossningsklinik”, zoomar författaren Ylva Nyman in på ett specifikt aktionsforskningsprojekt som hon genomförde både i sin roll som klinisk barnmorska och forskare. I kapitel 6, ”Att lära och leva en värdegrund”, beskriver Inger James forskningscirklar som hölls med personal och chefer inom äldreomsorg med syfte att operationalisera kommunens värdegrund.

Kapitel 7, ”Jämställdhet i aktionsforskning”, är samförfattat av Stina Powell och Seema Arora-Jonsson, tidigare i relationen doktorand–handledare, men nu som forskare anställda vid SLU Sveriges lantbruksuniversitet. Det här kapitlet bygger på samtal mellan författarna om deras erfarenheter av ett jämställdhetsprojekt som Stina Powell var projektledare för vid SLU 2010. Kapitlet bjuder på flera kritiska diskussioner om villkoren för aktionsforskning. Det huvudproblem som pekas ut är att aktionsforskningens demokratiska och subversiva kraft undergrävs när projekt, i detta fall jämställdhetsarbete, utgår från en normativt ”politiskt korrekt” definition av jämställdhet som inkluderar kategorierna män och kvinnor, men inte dimensioner av exempelvis klass och etnicitet. Powell och Arora-Jonssons poäng är vidare att detta också är en etisk fråga eftersom viktiga erfarenheter och röster utesluts när jämställdhet reduceras till en fråga om jämlikhet mellan män och kvinnor.

I kapitel 8, ”Democraticirklar – social aktionsforskning för formering av demokratiska medborgare”, bjuder författaren Christopher Kindblad in läsaren till en komplicerat framskriven argumentation baserad på teori utvecklad av Santiagoskolan. Den utforskar hur sociologisk och samhällsvetenskaplig forskning kan bidra till demokratisk samlevnad och formering av demokratiska medborgare. Kärnbudskapet handlar om hur kunskap ska kunna omsättas i handling. Hans argument följs upp i kapitel 9, ”Folkbildning, medborgardialoger och makt – en utmaning för medskapande forskning”, av Kenneth Abrahamsson, tidigare programchef vid Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS, numera Forte, som också utforskar olika former och nivåer av medborgarinflytande i olika former av deltagarbaserad aktionsforskning och även hur det har förändrats över tid. Bildmässigt använder han trappor och stegar för att illustrera graderna av demokrati och inflytande. Den bärande frågan är dock vad forskning ska ha för roll och position i detta. Han beskriver en glidande

skala av forskning om-för-med-av. Kapitlet är skrivet lite i skuggan av Mertons princip om communism och att forskning som inte bjuder in till deltagande i någon form nästan är oetisk. Abrahamsson pekar här särskilt ut problemet med att universiteten under de senaste decennierna aktivt undergrävt incitament för deltagande forskning genom att prioritera vetenskaplig produktion som kanaliseras genom vetenskaplig internationell publicering. Det har gjort att citeringsmätning och höga bibliometriska poäng blivit viktigare att uppfylla för en forskare som vill göra karriär än samverkan med det omgivande samhället. Med senaste Forskningspropositionen 2020/21:60 och Agenda 2023 som stöd, spår han dock att premieringen av sådana vetenskapligt inåtriktade verksamheter är på väg att få konkurrens av forskning som bygger på samverkan och deltagande i samhället.

Kapitel 11, "Att tillsammans utforska den egna praktiken – aktionsforskning i speciallärarutbildningen", av Fia Andersson bygger på ett konkret projekt. Det här kapitlet sticker ut och är ett av antologins starkaste bidrag. Andersson beskriver ett initiativ där 70 studenter på speciallärarutbildningen fick en obligatorisk uppgift att i sina självständiga arbeten genomföra aktionsforskning i samverkan med sina arbetsplatser. Kapitlet är det enda i hela boken som går in på och redogör för begrepp, teorier och metoder som ligger till grund för aktionsforskning. En konstruktiv diskussion förs om forskarens position i aktionsforskning utifrån teorier om insider eller outsider. I kapitlet lyfts också viktiga etiska överväganden fram baserade på studenternas arbeten och diskussioner om att bedriva aktionsforskning i skolan med elever. Inte minst diskuteras risken för att det skapas förväntningar om förändringar som inte kan infrias. Även problemet med långsiktig implementering tas upp. Vem tar hand om det som har gjorts när projektet är slut?

I de två avslutande kapitlen har två av SPARC:s pionjärer bjudits in att skriva om sin långa erfarenhet av att arbeta med deltagarbaserad aktionsforskning i olika sammanhang och med olika målgrupper. I kapitel 12, "Fältarbete som aktionsforskning", skriver Birgitta Qvarsell specifikt om fältarbete som inkluderar barn. I kapitel 13 problematiserar Arvid Löfgren hur verkligheter skapas i mötet mellan jaget och omvärlden och i mötet med den andra och hur kunskap om världen konstrueras i dessa möten. Boken avslutas med en framåtblick där redaktörerna, tillsammans med två av författarna, drar slutsatser och blickar framåt. Avslutningen omfattar också en återblick och summering av bokens olika bidrag.

Att en sådan sammanfattning ligger sist i boken leder över till mina kritiska synpunkter på boken. Den är svår att orientera sig i eftersom den saknar en tydlig disposition av hur kapitlen är organiserade i förhållande till varandra. Som läsare finns det en förväntan om någon form av kumulativ läsning, Boken skulle kunna starta i historik runt deltagarbaserad aktionsforskning, fortsätta med metoder och teorier för att slutligen bjuda på detaljerade konkreta exempel. I nuvarande upplägg blandas det

och ges. Detsamma kan dessvärre sägas om flera av bokens kapitel som emellanåt känns lite oorganiserade och i några fall som att författaren har klippt och klistrat från tidigare texter. Med undantag för Anderssons samt Powell och Arora-Johnssons kapitel för författarna i förvånande liten omfattning kritiska diskussioner om deltagande forskning. Det sägs att vissa saker, som att hantera maktobalanser mellan olika deltagare, kan vara svårt och utmanande. Men mer än så får läsaren inte veta. Eftersom boken vänder sig till studenter, doktorander och forskare undrar jag: Hur är det att vara forskare och leda ett deltagarbaserat aktionsforskningsprojekt? Vad är forskarens ansvar i deltagarorienterade projekt? Hur är det att i praktiken hantera kanske vitt skilda föreställningar om verkligheten, om vad som är problematiskt, om vad det gemensamma målet ska vara samt olika former av maktasymmetrier och mandat som kanske står i konflikt till varandra? Jag läser och läser men får få konkreta svar på det. Jag undrar också hur det blir för den som inte är forskare att ta del av boken, eller hur det är att vara deltagare i deltagarbaserad aktionsforskning. Varför skriver inga andra deltagare i projekten än forskarna i boken?

En annan sak som skapar skav är den ovan beskrivna dikotomisering som görs till så kallad "traditionell forskning". Jag tillhör dem som gärna definierar forskning som en praktik. Därmed är forskare också praktiker och som sagt ovan, forskning bedrivs på så många olika sätt och under olika villkor och paradigmer. Avslutningsvis, kännetecknande för helheten är att beskrivningar och argument om fördelarna överväger nackdelarna. Det är rimligt givet bokens ansats och jag dras verkligen med, blir engagerad och faller nästan i gråt av rörelse när författare beskriver vad de åstadkommit i sina forskningscirkel, exempelvis Cechs som pågått i 25 år. Samtidigt skapar det en viss misstänksamhet hos mig som läsare när ord som förändring, utveckling, demokrati, gemenskap, dialog, empowerment och kreativitet upprepas gång på gång. Det är något lite vagt och undflyende i relation till hur just dessa positivt värdeladdade ord omsätts i praktik. Antalet utropstecken i de olika bidragen understryker vidare det imperativa i att här talar författarna om vad som är bra med deltagarbaserad aktionsforskning i relation till motsatsen. Därmed punkt!

Kristina Gustafsson

Docent och lektor i socialt arbete, Linnéuniversitet.

Referenser

God forskningssed 2017. Vetenskapsrådet. https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningsssed_VR_2017.pdf